

Paweł Turczyński*

UNIA EUROPEJSKA W OBLICZU PANDEMII COVID-19

THE EUROPEAN UNION IN THE FACE OF THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract

The coronavirus pandemic that hit the world in early 2020 has weakened Europe very severely. In the first period (January-February), the disease was often neglected, which allowed it to spread rapidly. In March, panic struck European societies, the health systems of many countries collapsed, and governments introduced drastic restrictions on civil liberties and on the functioning of the economy. The European Union, which was helpless in the first period, took steps in the spring to restore the European economy after the end of the epidemic.

Keywords: European Union, European Council, pandemic, coronavirus

Doświadczenia I półrocza 2020 roku

Coraz bardziej zglobalizowany świat co kilka lat staje wobec nowego zagrożenia epidemiologicznego. Łatwość transportu i komunikacji sprzyja szybkiemu rozprzestrzenianiu się nowych chorób, a zwłaszcza przenikaniu ich nosicieli poza naturalne środowiska, w których zazwyczaj żyją. Zarazem rosnąca umiejętność i wola polityczna państwowych ośrodków władzy kontrolowania czynników chorobotwórczych nie idzie w parze z ich zdolnością zabezpieczenia całych populacji w sytuacji utraty kontroli nad takim czynnikiem. Wreszcie pojawia się element przypadku – niezamierzonego wywołania zagrożenia przy okazji realizacji innych celów¹.

* Katedra Studiów Europejskich, Uniwersytet Wrocławski, ul. Koszarowa 3, budynek 21, 51-149 Wrocław, e-mail: pawel.turczynski@uwr.edu.pl, ORCID ID: 0000-0002-0333-9670

¹ I tak w połowie lat dziewięćdziesiątych w Europie Zachodniej rozprzestrzeniło się „gąbczaste zwyrodnienie mózgu” (choroba Creutzfeldta-Jakoba), któremu miało sprzyjać dopuszczenie do spożycia mięsa bydła chorego na BSE („choroba szalonych krów”). Za przyczynę BSE uznano karmienie bydła mączką powstającą ze sproszkowanych kości

Niniejszy artykuł jest próbą analizy działań UE wobec zagrożenia pandemią COVID-19 w I połowie 2020 r.²

Kompetencje UE w zakresie zdrowia publicznego

Unia Europejska (UE) jest strukturą wciąż określającą swoje kompetencje. Spotykające ją co kilka lat kryzysy (np. kryzys finansowy lat 2009–2013, kryzys migracyjny 2015 r.) skutkują różnymi reakcjami, idącymi już to w kierunku jej wzmocnienia (przyznania nowych uprawnień i zasobów ze strony państw członkowskich), już to w kierunku jej osłabienia („renacjonalizacji”) polityk państw ignorujących politykę UE i podważających jej efektywność).

U progu 2020 r. UE musiała zmierzyć się z nowym zagrożeniem – pandemią choroby COVID-19. UE, działająca od końca 2009 r. na mocy Traktatu o funkcjonowaniu UE (TfUE), posiada pewne kompetencje w zakresie ochrony zdrowia publicznego:

- art. 4 ust. 2 lit. k: „Kompetencje dzielone między UE a Państwami Członkowskimi (PC) stosują się do następujących głównych dziedzin: wspólne problemy bezpieczeństwa w zakresie zdrowia publicznego w odniesieniu do aspektów określonych w niniejszym Traktacie”;
- art. 6 lit. a: „UE ma kompetencje do prowadzenia działań mających na celu wspieranie, koordynowanie lub uzupełnianie działań PC. Do dziedzin takich działań o wymiarze europejskim należą: ochrona i poprawa zdrowia ludzkiego”;
- art. 9: „Przy określaniu i realizacji swoich polityk i działań UE bierze pod uwagę wymogi związane [...] z wysokim poziomem [...] ochrony zdrowia ludzkiego”.

i ściegien. W 2002 r. w Chinach wybuchła epidemia SARS (*severe acute respiratory syndrome* – ciężki ostry zespół oddechowy). W 2003 r. na obszarze Azji Wschodniej pojawiła się z kolei „ptasia grypa”, dziesiątkująca drób i redukująca jego wykorzystanie spożywcze. W latach 2009–2010 w USA rozprzestrzeniła się tzw. świńska grypa, w 2012 r. na Bliskim Wschodzie wybuchła epidemia MERS (*Middle East respiratory syndrome* – bliskowschodni zespół oddechowy), a w latach 2014–2016 w Afryce Zachodniej rozprzestrzeniła się epidemia gorączki krwotocznej Ebola.

² Początkowo upowszechniła się nieoficjalna nazwa „chiński wirus” (urzędowo stosowano nazwę: „wirus 2019-nCoV”). 11 lutego 2020 r. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) wprowadziła oficjalną nazwę SARS-CoV-2. Często używa się też ogólnego określenia „koronawirus/koronowirus” (nazwa nawiązuje do obrazu tego wirusa pod mikroskopem), aczkolwiek nie jest to nazwa precyzyjna – „koronowirusy” to w terminologii medycznej cała „podrodzina” wirusów (należy do niej m.in. wspomniany wyżej wirus SARS z roku 2002). Natomiast choroba wywoływana przez SARS-CoV-2 uzyskała nazwę COVID-19 (ang. *Coronavirus Disease 2019*).

Szczegółowo kompetencje UE są opisane w Tytule XIV TfUE „Zdrowie Publiczne”, składającym się z jednego artykułu (168):

„1. Przy określaniu i urzeczywistnianiu wszystkich polityk i działań UE zapewnia się wysoki poziom ochrony zdrowia ludzkiego.

Działanie UE, które uzupełnia polityki krajowe, nakierowane jest na poprawę zdrowia publicznego, zapobieganie chorobom i dolegliwościom ludzkim oraz usuwanie źródeł zagrożeń dla zdrowia fizycznego i psychicznego. Działanie to obejmuje zwalczanie epidemii, poprzez wspieranie badań nad ich przyczynami, sposobami ich rozprzestrzeniania się oraz zapobiegania im, jak również informacji i edukacji zdrowotnej, a także monitorowanie poważnych transgranicznych zagrożeń dla zdrowia, wczesne ostrzeganie w przypadku takich zagrożeń oraz ich zwalczanie [...].

2. UE zachęca do współpracy między PC [...] oraz, jeśli to konieczne, wspiera ich działania. UE zachęca w szczególności do współpracy między PC w celu zwiększenia komplementarności ich usług zdrowotnych w regionach przygranicznych.

PC, w powiązaniu z Komisją Europejską (KE), koordynują między sobą własne polityki i programy w dziedzinach określonych w ust. 1. KE może podjąć, w ścisłym kontakcie z PC, każdą użyteczną inicjatywę w celu wsparcia tej koordynacji [...].

3. UE i PC sprzyjają współpracy z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi właściwymi w dziedzinie zdrowia publicznego.

4. [...] Parlament Europejski i Rada [...] przyczyniają się do osiągnięcia celów określonych w niniejszym artykule, przyjmując, w celu stawienia czoła wspólnym zagadnieniom związanym z bezpieczeństwem:

- a) środki ustanawiające wysokie standardy jakości i bezpieczeństwa organów i substancji pochodzenia ludzkiego, krwi i pochodnych krwi; środki te nie stanowią przeszkody dla PC w utrzymaniu lub ustanawianiu bardziej rygorystycznych środków ochronnych;
- b) środki w dziedzinach weterynaryjnej i fitosanitarnej, mające bezpośrednio na celu ochronę zdrowia publicznego;
- c) środki ustanawiające wysokie standardy jakości i bezpieczeństwa produktów leczniczych i wyrobów medycznych.

5. Parlament Europejski i Rada [...], mogą również ustanowić środki zachęcające, zmierzające do ochrony i poprawy zdrowia ludzkiego, w szczególności zwalczania epidemii transgranicznych, środki dotyczące monitorowania poważnych transgranicznych zagrożeń dla zdrowia, wczesnego ostrzegania w przypadku takich zagrożeń oraz ich zwalczania, jak również środki, których bezpośrednim celem jest ochrona zdrowia publicznego w związku z tytoniem i nadużywaniem alkoholu, z wy-

łączeniem jakiejkolwiek harmonizacji przepisów ustawowych i wykonawczych Państw Członkowskich. [...]

7. Działania UE są prowadzone w poszanowaniu obowiązków PC w zakresie określania ich polityki dotyczącej zdrowia, jak również organizacji i świadczenia usług zdrowotnych i opieki medycznej. Obowiązki PC obejmują zarządzanie usługami zdrowotnymi i opieką medyczną, jak również podział przeznaczonych na nie zasobów [...].”

UE nie posiada zbyt rozbudowanych struktur zajmujących się ochroną zdrowia, czy też wypracowywaniem w tej materii wspólnych standardów między państwami członkowskimi. Agendy takie powstawały w pierwszej kolejności na potrzeby integracji gospodarczej, tj. obsługi Wspólnego Rynku, funkcjonującego od 1993 r., a zakładającego m.in. swobodny przepływ pracowników, co oznaczało tworzenie wspólnych standardów ich warunków pracy, bezpieczeństwa czy też ochrony przed chorobami zawodowymi. I tak od 18 lipca 1994 r. działa Europejska Agencja Bezpieczeństwa i Zdrowia w Pracy (*European Agency for Safety and Health at Work*) (Rozporządzenie Rady (WE) nr 2062/94 z dnia 18 lipca 1994 r...., s. 1–7) – agencja UE z siedzibą w hiszpańskim Bilbao, mająca za zadanie gromadzić i rozpowszechniać wiedzę i informacje z zakresu BHP, w szczególności dotyczące dobrych praktyk. Jej roczny budżet wynosi ok. 15,5 mln euro.

Z kolei 28 września 2004 r. powstało Europejskie Centrum ds. Zapobiegania i Kontroli Chorób (ang. *European Centre for Disease Prevention and Control*, ECDC) (Rozporządzenie (WE) nr 851/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r...., s. 1–11). ECDC to niezależna agencja UE z siedzibą w Sztokholmie, odpowiedzialna za rozpoznawanie, ocenę i powiadamianie o bieżących i nadchodzących zagrożeniach związanych z chorobami zakaźnymi – właśnie takimi, jak HIV/AIDS, grypa, ptasia grypa, SARS lub COVID-19. Podstawowe funkcje ECDC to: nadzór, wywiad epidemiologiczny, reagowanie, doradztwo naukowe, mikrobiologia, gotowość szkolenia w zakresie zdrowia publicznego oraz komunikacja zdrowotna. Centrum dysponuje rocznym budżetem ok. 50 mln euro i zatrudnia 290 pracowników (stan na marzec 2020 r.), wydaje też czasopismo naukowe „Euro-surveillance”.

Bagatelizowanie zagrożenia

Pod koniec 2019 r. zaczęły upowszechniać się informacje o nowym schorzeniu, jakie pojawiło się w chińskim mieście Wuhan (pierwsze zakażenie odnotowano 17 listopada). Zachorowania te władze Chin po-

więzały z lokalnym targowiskiem owoców morza, gdzie handlowano też żywymi zwierzętami.

Władze ChRL początkowo blokowały informacje o epidemii (państwo autorytarne posiadające liczne narzędzia kontroli internetu i mediów społecznościowych miało tu znaczne możliwości), następnie zaś je bagatelizowały³. Gdy wreszcie zaczęto przeciwdziałanie – konieczne były radykalne kroki, które i tak okazały się spóźnione i nie zatrzymały rozprzestrzeniania się epidemii. Do światowych mediów docierały strzępy informacji o sposobach, jakimi chińskie władze walczą z koronawirusem – 11-milionowe miasto Wuhan w okresie 24 stycznia – 8 kwietnia 2020 r. zostało zamknięte, zarażeni byli siłowo zamykani w swoich domach (spawano drzwi, aby je zablokować) („*Wuhan, bądź silne!*”... , 2020), następnie odizolowano od świata całą prowincję Hubei (57 mln mieszkańców).

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) początkowo również bagatelizowała zagrożenie. Wprawdzie 23 stycznia ostrzegła, że możliwe jest dalsze szerzenie się choroby (*Statement on the meeting of the International...*, 2020), ale dopiero 30 stycznia uznała zachorowania za stan zagrożenia zdrowia publicznego o zasięgu międzynarodowym (*Statement on the second meeting...*, 2020). Tymczasem jednak zaczęto odnotowywać zakażenia w innych krajach. Ponieważ wcześniejsze pandemiczne nie były dla Europejczyków zbyt śmiertelne, doniesienia z Chin – nawet gdy stało się jasne, iż wirus dociera do innych państw – bagatelizowano. Zainteresowanie budził np. los pasażerów i załogi luksusowego statku wycieczkowego „Diamond Princess”⁴.

Dnia 24 stycznia potwierdzono pierwszy przypadek zakażenia w Europie (2 osoby: w Paryżu i w Bordeaux), 28 stycznia odnotowano pierwsze zachorowania w Niemczech i we Włoszech, 31 stycznia – w Hiszpanii. W pierwszym okresie uważano, że głównym ogniskiem choroby w Europie są właśnie Włochy (lombardzki region **Codogno**). O ile wówczas powszechnie zakładano, że wirus przybył bezpośrednio z Chin drogą lotniczą,

³ Li Wenliang, lekarz, który jako pierwszy zidentyfikował w Wuhan nową chorobę i próbował ostrzegać o niej swoich kolegów, był za to represjonowany przez chińskie władze i nakazano mu milczenie. Zmarł 21 lutego na COVID-19.

⁴ Statek, mający na pokładzie 3711 osób (pasażerów i członków załogi) wypłynął z Jokohamy 20 stycznia 2020 r. Już 25 stycznia jeden z pasażerów zachorował na COVID-19, a 3 lutego statek powrócił do Jokohamy, gdzie nałożono na niego kwarantannę. W sumie na statku zachorowało 706 osób (19% ogółu – niezwykle wysoki odsetek), zmarło 6 z nich, kwarantanna zakończyła się 2 marca. Pojawiały się wątpliwości, czy zastosowane środki bezpieczeństwa były zasadne – czy też wykorzystano okazję zamknięcia kilku tysięcy osób, aby w celach doświadczalnych sprawdzić szybkość i okoliczności rozprzestrzeniania się choroby – zob. <https://www.medonet.pl/zdrowie/zdrowie-dla-kazdego,.koronawirus-covid-19-na-statku-diamond-princess,artykul,16462736.html>

o tyle w połowie roku pojawiły się poszlaki, że stało się to wcześniej i w inny sposób (*Naukowcy: Koronawirus nie dotarł do Włoch bezpośrednio z Chin*, 2020)⁵. 4 marca odnotowano pierwsze zakażenie w Polsce.

Instytucje UE również nie zdawały sobie wówczas sprawy z zagrożenia. Co prawda, w ramach reakcji na doniesienia o pandemii 28 stycznia 2020 r. Chorwacja (sprawująca w I półroczu 2020 r. rotacyjną prezydencję w UE) zaczęła uruchamiać unijny **mechanizm reagowania na szczeblu politycznym w sytuacjach kryzysowych IPCR (Integrated Political Crisis Response)**. Są to unijne ramy koordynacji i wymiany informacji na najwyższym szczeblu politycznym w międzysektorowych sytuacjach kryzysowych. W ramach IPCR państwa członkowskie mają dostęp do:

- sprawozdań orientacyjnych i analizy sytuacyjnej przygotowywanych regularnie przez Komisję Europejską i Europejską Służbę Działań Zewnętrznych,
- specjalnego portalu do wymiany informacji (na zabezpieczonej platformie internetowej).

Jednak w tym okresie kluczowym obszarem aktywności UE była secesja Wielkiej Brytanii (tzw. Brexit), która po 3 latach negocjacji występowała z UE 1 lutego 2020 r. Na nadzwyczajnym szczycie Rady Europejskiej 20–21 lutego 2020 r. głównymi tematami były prace nad wieloletnią perspektywą budżetową (tzw. Wieloletnie Ramy Finansowe, WRF) lat 2021–2027 oraz sytuacja w ogarniętej od 2011 r. wojną domową Syrii (*Nadzwyczajny szczyt Rady Europejskiej...*, 2020).

Z uwagi na pogarszającą się sytuację i na różnorodność sektorów dotkniętych pandemią (służba zdrowia, służby konsularne, ochrona ludności, gospodarka) Chorwacja 2 marca 2020 r. **w pełni aktywowała mechanizm IPCR**. Pozwalał on organizować narady kryzysowe z udziałem:

- państw członkowskich,
- Komisji Europejskiej,
- Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych.
- przedstawicieli gabinetu przewodniczącego Rady Europejskiej,
- odpowiednich unijnych agencji i ekspertów.

Jednak jeszcze na Dzień Kobiet, 8 marca 2020 r., lewicowy rząd Hiszpanii zorganizował potężne manifestacje feministyczne. Doniesienia

⁵ Na podstawie badań krwi mieszkańców Lodi w Lombardii przeprowadzonych w połowie lutego ustalono, że pięcioro osób było już wówczas nosicielami przeciwciał, które rozwijają się trzy-cztery tygodnie po zakażeniu (byliby oni zatem zainfekowani już w połowie stycznia). Pewne mutacje wirusa wykrytego we Włoszech, różniące go od chińskiego pierwowzoru, wskazywać mogą, że dotarł on do Włoch z Niemiec (największego lotniczego partnera Chin) – *Naukowcy: Koronawirus nie dotarł do Włoch bezpośrednio z Chin*, „Dziennik” 6 lipca 2020 r., <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/7765564,koronawirus-covid-19-wlochy-niemcy-chiny.html> (6.07.2020).

o rosnącej liczbie zakażeń i o groźbie rozprzestrzeniania się wirusa na imprezach masowych zlekceważono, zresztą hiszpańska opozycja również urządzała w tym dniu własne demonstracje. Efektem prymatu walki politycznej nad bezpieczeństwem epidemiologicznym było istotne zwiększenie liczby zachorowań (Krajewski, 2020).

Kolejne spotkanie przywódców państw i rządów UE odbyło się już 10 marca 2020 r., dla bezpieczeństwa – w postaci wideokonferencji⁶. Tym razem głównym tematem była już pandemia i traktowano ją jako poważne wyzwanie: „Państwa członkowskie wyraziły współczucie dla Włoch i innych państw członkowskich, które zostały poważnie dotknięte epidemią. Podkreśliły, że niezbędne jest wspólne europejskie podejście oraz ścisła koordynacja działań z Komisją Europejską. Uzgodniły, że ministrowie zdrowia i ministrowie spraw wewnętrznych będą się codziennie konsultować, by odpowiednio koordynować i ukierunkowywać wspólne europejskie wytyczne” – podkreślenie sytuacji Włoch wiązało się z faktem, że w tym kraju epidemia rozszerzała się najgwałtowniej – nie udało się ograniczyć jej zasięgu, a ludność zagrożonych obszarów wpadała w panikę, uciekając do innych rejonów i mimowolnie roznosząc epidemię.

Na konferencji prasowej po spotkaniu przewodniczący RE Charles Michel przedstawił 4 priorytety ustalone przez przywódców:

- ograniczenie rozprzestrzeniania się wirusa,
- dostawy sprzętu medycznego – przywódcy zlecieli Komisji analizę potrzeb i przedstawienie inicjatyw, by **zapobiegać niedoborom** – w szczególności masek i respiratorów. Ponadto KE zapowiedziała zakupy środków ochrony indywidualnej, wykorzystując ramy ochrony ludności – RescUE,
- wsparcie badań naukowych, w tym nad szczepionką – przywódcy UE podkreślili, że należy zintensyfikować działania badawcze, a **KE przeznaczyła już na ten cel 140 mln EUR** i wybrała 17 projektów do sfinansowania (*Konkluzje przewodniczącego...*, 2020),
- zarządzenie skutkom społeczno-gospodarczym.

Dnia 11 marca WHO uznała COVID-19 za pandemię.

Czas apokalipsy

Przez cały okres kryzysu prezydencja chorwacka zwoływała regularne narady, dzięki którym można było wymieniać informacje i koordynować reagowanie kryzysowe (*Pandemia Covid-19 i reakcja UE*, 2020).

⁶ <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2020/03/10/> (12.06. 2020).

Kolejna wideokonferencja RE odbyła się już 17 marca. Przywódcy skupili się na następujących kwestiach⁷:

- ograniczenie rozprzestrzeniania się wirusa,
- dostawy sprzętu medycznego, w szczególności masek i respiratorów,
- wsparcie badań naukowych, w tym nad szczepionką,
- zarządzenie skutkom społeczno-gospodarczym.

Te cztery punkty były identyczne z wcześniejszymi o tydzień. Dodano punkt piąty:

- udzielenie pomocy obywatelom, którzy utknęli w państwach trzecich – ten wątek był dość istotny wobec zerwania licznych połączeń lotniczych i narastającego chaosu komunikacyjnego⁸.

W połowie marca lekceważenie pandemii zastąpił powszechny strach. Lawinowo narastająca liczba zakażeń przerastała możliwości służby zdrowia poszczególnych krajów. Przeróżające było załamywanie się struktur państwowych – niewystarczająca liczba miejsc w szpitalach i środków wspomagania (np. respiratorów) stawiała lekarzy przed „diabelskimi alternatywami” – kogo ratować posiadającym sprzętem, a komu ratunku odmówić⁹. W Bergamo i w Cremonie liczba zmarłych przekraczała liczbę miejsc w kostnicach i trzeba było przechowywać zwłoki w zaadaptowanych na kostnice kościołach (*Koronawirus we Włoszech...*, 2020). Masowe transporty zwłok z Bergamo do krematoriów w innych miastach musiało organizować wojsko („*Transporty grozy we Włoszech...*, 2020). Na kostnicę mieszczącą 1500 zwłok (z możliwością rozbudowy do 12 tys. ciał) przekształcono hangar brytyjskiego lotniska w Birmingham (*Lotnisko w Anglii zamieni się...*, 2020), analogicznie wykorzystywano taflę lodowiska w Madrycie (*Madryt nie nadąza z kremacją...*, 2020). 29 marca koronawirus wykryto u premiera Wielkiej Brytanii Borisa Johnsona – musiał się leczyć do 26 kwietnia (w dniach 5–9 kwietnia ratowano go na oddziale intensywnej terapii).

Poszczególne państwa samowolnie zamykały swoje granice, porty i lotniska, zawieszały funkcjonowanie na swoim obszarze reżimu Schen-

⁷ <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2020/03/17/> (12.06.2020).

⁸ <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2020/03/17/conclusions-by-the-president-of-the-european-council-following-the-video-conference-with-members-of-the-european-council-on-covid-19/> (12.06.2020).

⁹ Szczególnie podatne na chorobę były osoby w podeszłym wieku – i one właśnie musiały liczyć się z tym, że spotka je odmowa udzielenia niewystarczających zasobów medycznych (aby ratować młodszych, bardziej „społecznie przydatnych”). Osoby starsze, często przebywające w domach opieki, były też narażone na pozostawienie ich w tych placówkach bez pomocy przez obsługę (obawiającą się o własne życie).

gen, blokowały wywóz za granicę artykułów medycznych (respiratorów czy maseczek ochronnych). Kolejny już raz (po „kryzysie migracyjnym” w 2015 r.) okazało się, że instytucje UE są w sytuacjach autentycznego kryzysu ignorowane przez państwa i mało zdolne do samodzielnego powzięcia skutecznych działań.

Następna wideokonferencja RE odbyła się 26 marca, a była poświęcona głównie **reakcji UE na epidemię COVID-19** (poruszono też kwestie rozszerzenia UE, trzęsienia ziemi w Chorwacji oraz sytuacji na zewnętrznych granicach UE). W sprawie COVID-19 odwołano się do celów z poprzedniego spotkania RE, znacznie je rozwijając:

- **ograniczyć rozprzestrzenianie się wirusa – wzmocniono kontrolę unijnych granic zewnętrznych** poprzez skoordynowane tymczasowe ograniczenie innych niż niezbędne podróży do UE. Przywódcy postanowili też **przeciwdziałać dezinformacji** dzięki przejrzystemu, szybkiemu i faktograficznemu komunikowaniu własnych działań;
- zapewnić **sprzęt medyczny**, w szczególności maski i respiratory – przywódcy poprosili KE, by zbadała, jak **przyspieszyć procedury wspólnych zamówień na środki ochrony indywidualnej, respiratory i materiały diagnostyczne**. Dopuszczenie eksportu środków ochrony indywidualnej powinno doprowadzić do zniesienia jakichkolwiek wewnętrznych zakazów lub ograniczeń w tym zakresie. Zgodnie z zaleceniami WHO, **należało pilnie zwiększyć zdolności do przeprowadzania testów**. Państwa członkowskie obiecały informować Komisję o rozwoju sytuacji;
- propagować **badania naukowe**, w tym nad szczepionką – na ten cel wyasygnowano już obiecane uprzednio 140 mln euro na 17 projektów. Przywódcy z zadowoleniem odnieśli się do inicjatyw Komisji, Europejskiej Rady ds. Innowacji i Grupy Europejskiego Banku Inwestycyjnego (EBI) mających zapewnić wsparcie finansowe na działania kliniczne i działania w zakresie zdrowia publicznego podejmowane z uwagi na COVID-19;
- zaradzić **skutkom społeczno-gospodarczym** – przywódcy poparli stanowcze działanie Europejskiego Banku Centralnego, które miało zapewnić korzystne warunki finansowe we wszystkich państwach strefy euro. Przywódcy podkreślili, że państwa członkowskie podjęły szeroko zakrojone działania, by wesprzeć swoje gospodarki i złagodzić problemy społeczne i zatrudnieniowe. Zaproponowana przez Komisję inicjatywa inwestycyjna w odpowiedzi na koronawirusa przewidywała **inwestycje o wartości 37 mld euro w ramach polityki spójności** w celu zaradzenia skutkom kryzysu. Proponowana zmiana zasad funkcjonowania **Funduszu Solidarności UE** miała sprawić, że będzie on mógł być wykorzystywany także w sytuacjach

zagrożenia zdrowia publicznego, takich jak epidemia COVID-19. Przywódcy wyrazili również uznanie dla wkładu Grupy EBI w **mobilizowanie zasobów na gwarancje bankowe dla europejskich przedsiębiorstw**, w szczególności małych i średnich, i na inwestycje w te przedsiębiorstwa, w tym poprzez wykorzystanie budżetu UE. Zwrócili się do ministrów finansów, aby bezzwłocznie zbadali możliwości zwiększenia ogólnej skali działań Grupy EBI w odpowiedzi na koronawirusa. Przywódcy wyrazili zadowolenie z wytycznych Komisji co do monitorowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych;

- pomóc obywatelom, którzy utknęli w państwach trzecich – państwa członkowskie miały ściśle koordynować działania z Komisją i konsularną grupą zadaniową powołaną przez Europejską Służbę Działania Zewnętrznych.

W deklaracji końcowej członkowie RE stwierdzili: „Pandemia COVID-19 stanowi bezprecedensowe wyzwanie dla Europy i całego świata. Wymaga podjęcia pilnych, zdecydowanych i kompleksowych działań na szczeblu unijnym, krajowym, regionalnym i lokalnym. Zrobimy wszystko, co konieczne, aby uchronić naszych obywateli i przezwyciężyć kryzys [...]. Musimy również wyciągnąć wszystkie wnioski z obecnego kryzysu i podjąć refleksję nad odpornością naszych społeczeństw w obliczu takich zdarzeń. W tym kontekście nadszedł czas na wprowadzenie w całej UE ambitniejszego, szeroko zakrojonego systemu zarządzania kryzysowego” (*Wspólne oświadczenie członków Rady Europejskiej...*, 2020).

Przywódcy uzgodnili, że choć aktualnym priorytetem pozostaje walka z pandemią, UE powinna zacząć przygotowywać środki niezbędne do przywrócenia normalnego funkcjonowania europejskich społeczeństw i gospodarek. Będzie to wymagać skoordynowanej likwidacji ograniczeń, **kompleksowego planu naprawczego i bezprecedensowych inwestycji**. Przywódcy poprosili przewodniczącą KE i przewodniczącego RE, by w konsultacji z innymi instytucjami, zwłaszcza z EBC, rozpoczęli prace nad planem i harmonogramem działań. Poprosili też KE o przedstawienie propozycji usprawnienia **systemu zarządzania kryzysowego**.

Podsumowując pierwszy etap walki z pandemią, 2 kwietnia przewodnicząca KE Ursula von der Leyen ogłosiła list z przeprosinami dla Włoch (*Von der Leyen do Włochów...*, 2020): „Trzeba uznać, że w pierwszych dniach kryzysu, wobec potrzeby wspólnej europejskiej odpowiedzi, zbyt wielu myślało tylko o własnych problemach. Nie zdawali sobie sprawy, że możemy przezwyciężyć tę pandemię tylko razem, jako Unia” – przyznała szefowa KE. Oceniała, że było to „działanie szkodliwe i można było go uniknąć”. Zdaniem przewodniczącej KE Unia zmieniła postępowanie. „Zrobiliśmy wszystko, co możliwe, by nakłonić

kraje europejskie do tego, by rozumowały jako drużyna i zapewniły skoordynowaną odpowiedź na wspólny problem. Widzieliśmy więcej solidarności tu, w Europie, niż w jakiegokolwiek innej części świata” – zaznaczyła.

Generalnie wiosną 2020 r. wykryły się dwie strategie, bazujące na tym samym założeniu: lekarstwa na koronawirusa nie ma i prędko nie będzie, natomiast znaczna większość zarażonej populacji (zwłaszcza osoby młode i w średnim wieku) jest w stanie przeżyć chorobę bezobjawowo, w ciągu kilku tygodni, a następnie wyzdrowieć (stanowiąc jednak w tym czasie zagrożenie epidemiczne dla innych – zwłaszcza osób starszych). W związku z tym większość państw wybierała strategię blokady (ang. *lockdown*). Zawieszano działalność szkół i uczelni, znaczną część handlu i usług, zakazywano imprez masowych, w skali całych krajów redukowano możliwości przemieszczania się, a nawet opuszczania domów – wszystko po to, aby ograniczyć kontakty międzyludzkie i spowolnić rozprzestrzenianie się koronawirusa. Zdawało sobie sprawę, że taka „blokada” dławi gospodarkę i oznacza błyskawiczny spadek PKB, a wzrost bezrobocia, ale tak drastyczne kroki miały ograniczyć zachorowalność i śmiertelność (tak aby spadły one do poziomu, w którym służba zdrowia odzyska zdolność niesienia pomocy wszystkim potrzebującym).

Niektóre państwa UE (przede wszystkim Szwecja, także Wielka Brytania) wybrały inny wariant: budowę „odporności zbiorowej” (ang. *herd immunity*). Zamiast przymusowego blokowania aktywności społecznej ograniczyły się one do ostrzeżeń i informowania o zagrożeniach, z odwołaniem się do społecznej odpowiedzialności. Władze tych państw uznały, że zyski, polegające na wyhamowaniu rozprzestrzeniania się epidemii, są niewspółmiernie małe wobec kosztów gospodarczych (zamrożenie gospodarek). Skoro kolejnych zakażeń i tak nie da się uniknąć, warto zadbać, aby rozprzestrzeniały się one stopniowo. Przy założeniu, że znacząca większość zakażonych nie choruje, a po wyzdrowieniu może zyskiwać odporność na ten wirus, w społeczeństwie rosną liczba osób, które wirusa nie muszą się obawiać i nie będą go przenosić dalej, a tym samym – rośnie bezpieczeństwo całej populacji.

Europejski Fundusz Odbudowy

Było jasne, że pandemia głęboko osłabi gospodarki dotkniętych nią krajów. Wiosną 2020 r. przewidywany spadek PKB w UE w 2020 r. szacowano średnio na 7,4%. W najgorszej sytuacji miały znaleźć się Grecja, Włochy i Hiszpania, w stosunkowo dobrej – Polska: nasz PKB

w 2020 r. skurczyć się miał o 4,3%, a bezrobocie wzrosnąć z 3,3 do 7,5% (*To już pewne. Pandemia...*, 2020).

Spowodowany pandemią kryzys od początku był asymetryczny: znacznie bardziej dotknął medycznie, a w ślad za tym gospodarczo, kraje Południa, przede wszystkim Włochy i Hiszpanię. Te z kolei, mając ograniczone możliwości finansowe oraz związane ręce z powodu braku własnej waluty, zaczęły domagać się pomocy od pozostałych członków Unii (Wójcik, 2020, s. 43–45). Aby wesprzeć obywateli, firmy i państwa UE w wychodzeniu z kryzysu gospodarczego spowodowanego pandemią COVID-19, przywódcy UE postanowili opracować plan odbudowy dla Europy. Pierwszy projekt Europejskiego Funduszu Odbudowy (EFO) zaprezentowany został na kolejnym szczycie RE, 23 kwietnia. Na tej wideokonferencji w mniejszym stopniu zajmowano się walką z COVID-19: „Ta pandemia jest poważnym obciążeniem dla naszych społeczeństw [...]. Walka z koronawirusem i jego skutkami potrwa długo, ale wiele już zrobiliśmy i podjęliśmy śmiałe działania” (*Konkluzje przewodniczącego Rady Europejskiej...*, 2020), a bardziej – z ekonomiczno-społecznymi konsekwencjami załamania: „Dobrostan każdego państwa członkowskiego UE zależy od dobrostanu całej UE. [...] Z zadowoleniem przyjęliśmy wspólny plan odbudowy. Określa on pewne ważne zasady, takie jak solidarność, spójność i konwergencja. Wskazuje ponadto cztery kluczowe obszary działania: w pełni funkcjonujący jednolity rynek, bezprecedensowe działania inwestycyjne, działania globalne i funkcjonujący system zarządzania”.

Już wcześniej, 9 kwietnia na posiedzeniu Eurogrupy (ministrowie finansów państw strefy euro) zatwierdzono porozumienie w sprawie trzech istotnych zabezpieczeń: dla pracowników, przedsiębiorstw i państw, stanowiących pakiet o wartości 540 mld euro. RE przewidywała uruchomienie tego pakietu do 1 czerwca 2020 r. Zapowiedziała także utworzenie funduszu odbudowy, który byłby wystarczającej wielkości, ukierunkowany na najbardziej dotknięte sektory i regiony Europy i służący radzeniu sobie z tym bezprecedensowym kryzysem. Podkreślono, że projekt, który miała opracować KE, powinien być „współmierny z wyzwaniem, przed którym stoimy”, a także być powiązany z „Wieloletnimi Ramami Finansowymi” (przygotowywanym budżetem UE na lata 2021–2027) (*Konkluzje przewodniczącego Rady Europejskiej...*, 2020).

Zadeklarowana na szczycie RE 23 kwietnia kwota unijnych zabezpieczeń o wartości **540 mld euro**, które miały wspierać pracowników, firmy i państwa, została 27 maja 2020 r. uzupełniona propozycją KE dotyczącą planu odbudowy, zmienionego długoterminowego budżetu UE i tymczasowego narzędzia wzmacniającego o wartości **750 mld euro** (*Next Generation EU*). Większość tej kwoty to dotacje, a reszta to po-

życzki długoterminowe na oprocentowaniu bliskim zera. Inicjatorem tego planu byli przywódcy Niemiec i Francji – Angela Merkel i Emmanuel Macron na wspólnej telekonferencji 18 maja wezwali do stworzenia unijnego pakietu o wartości 500 mld euro do walki z gospodarczymi skutkami pandemii. Miałby on być sfinansowany z pożyczki zaciągniętej przez Komisję Europejską, gwarantowanej przez państwa członkowskie, które będą ją spłacać przez 20–40 lat (Wójcik, 2020, s. 43–45).

Dnia 19 czerwca 2020 r. członkowie RE spotkali się na kolejnej wideokonferencji, na której omówili długofalowy budżet UE na lata 2021–2027 i plan odbudowy po pandemii¹⁰. Po spotkaniu przewodniczący RE Charles Michel niezwłocznie rozpoczął negocjacje z państwami członkowskimi, a 10 lipca 2020 r. przedstawił swoją nową propozycję (tzw. schemat negocjacyjny). Propozycja ta miała zostać omówiona przez przywódców UE na nadzwyczajnym szczycie RE, zaplanowanym na 17–18 lipca 2020 r. w Brukseli (*Pandemia Covid-19 i reakcja UE...*, 2020) (w istocie trwał on aż do 21 lipca i obfitował w dramatyczne spory o wielkość i strukturę budżetu).

Według wstępnych szacunków premiera Mateusza Morawieckiego uczestniczącego w szczycie RE 19 czerwca 2020 r. Polska mogłaby w latach 2021–2027 liczyć na unijne wsparcie w wysokości ok. 700 mld zł (licząc łącznie środki z WRF na ten okres i powołany właśnie EFO w wysokości 750 mld euro, z którego Polska mogłaby otrzymać ok. 160 mld euro) (*Europejski Fundusz Odbudowy...*, 2020). Byłoby to kolosalne wsparcie dla polskiej gospodarki – w latach 2014–2020 za sukces uznano dotacje wynoszące ok. 300 mld zł. Według polskiego premiera jest szansa na domknięcie negocjacji w tej sprawie latem 2020 r. Podczas szczytu pojawiły się też nowe propozycje, np. wprowadzenie opłaty od wielkich korporacji międzynarodowych za sprzedaż produktów i usług na jednolitym unijnym rynku, a także podatek od transakcji finansowych.

W opinii premiera Morawieckiego „Inaczej patrzy na ten kryzys południe Europy, inaczej kilka bardzo skąpych krajów, najbogatszych zresztą mniejszych krajów Europy Zachodniej i Północnej, inaczej Europa Centralna” (*Europejski Fundusz Odbudowy...*, 2020). „W Radzie jest kilka małych, bogatych krajów (Austria, Dania, Holandia, Szwecja), które mają wątpliwości co do propozycji Komisji Europejskiej, które bronią swojego bogactwa i nie akceptują Funduszu Odbudowy. My im o tym przypominamy, że odnoszą korzyści z tego, że działają w Polsce, w Grupie Wyszehradzkiej, stąd czerpią ogromne dywidendy. (...) to jest

¹⁰ <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2020/06/19/> (15. 06.2020).

kompromis wart zastosowania i szybkiego zadecydowania, bo to jest ważne dla szybkiej odbudowy gospodarki europejskiej” – podkreślił premier Morawiecki.

W jego ocenie „Polska nigdy nie broniła swoich racji tak skutecznie”. „Nie tylko stoi za nami cała Grupa Wyszehradzka, ale także Rumunia, bardzo ważny kraj w tej części Europy, i inne kraje też dzielą naszą perspektywę”. Premier wskazał też, jakie obszary otrzymałyby w Polsce dotację z EFO: „Infrastruktura drogowa, kolejowa, mosty, szybki szerokopasmowy internet, 5G, energetyka, ochrona środowiska, edukacja, służba zdrowia – to są te cele, które mają podnieść innowacyjność Polski i podnieść”.

Zarazem jednak przeciwko budowie tak dużego funduszu zarządzanego przez UE narastał opór. Z jednej strony – bogate kraje UE (Austria, Dania, Holandia, Szwecja) obawiały się nadmiernych obciążeń i transferów ich funduszy na rzecz biedniejszych członków UE. Z drugiej strony jeszcze 5 maja Niemiecki Trybunał Konstytucyjny uznał za nadmierną i nielegalną poprzednią (z 2015 r.) pomoc Europejskiego Banku Centralnego dla biedniejszych krajów i zażądał od Niemiec – kluczowego płatnika UE – zaniechania udziału w podobnych operacjach na przyszłość.

Podsumowanie – czekając na drugą falę pandemii (?)

Dnia 12 czerwca KE zaproponowała unijnym ministrom zdrowia nowy program zdrowotny na lata 2021–2027 o nazwie EU4Health. Ma się on koncentrować na wzmacnianiu systemów zdrowotnych oraz promowaniu innowacji w tym sektorze. Jego budżet ma przekraczać 11 mld euro – byłoby to około 25 razy więcej niż budżet obecnego programu zdrowotnego UE (450 mln euro na okres 2014–2020). Taka zmiana ma być wyciągnięciem wniosków z pandemii COVID-19, która pokazała, że konieczne jest znaczne zwiększenie gotowości i zdolności UE do skutecznego reagowania na poważne transgraniczne zagrożenia dla zdrowia. EU4Health ma pozwolić na tworzenie rezerw środków medycznych i pracowników na wypadek kryzysu, przygotowywać pracowników służby zdrowia do pracy na terenie całej UE oraz wzmocnić nadzór nad zagrożeniami dla zdrowia.

Również 12 czerwca Europejskie Centrum ds. Zapobiegania i Kontroli Chorób (ECDC) podało, że pierwsza fala zakażeń koronawirusem minęła szczyt we wszystkich państwach UE z wyjątkiem Polski i Szwecji (Strzępka, 2020). Raport ECDC, obejmujący okres od 31 grudnia 2019 r. do 9 czerwca 2020 r., wskazuje, że w krajach europejskich dzięki

restrykcjom udało się zmniejszyć poziom zakażeń o 80% w porównaniu ze szczytem pandemii. Od początku roku do 9 czerwca w UE, Norwegii, Islandii, Liechtensteinie i Wielkiej Brytanii zgłoszono 1,444 mln zakażeń oraz 169 tys. ofiar śmiertelnych. Uśredniając, w krajach UE, Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Wielkiej Brytanii – szczyt ten przypadł na 9 kwietnia.

Nie wszędzie sytuacja była jednak taka sama, a w dwóch państwach – Polsce i Szwecji – liczba przypadków i zachorowań w ujęciu 14-dniowym wciąż rosła. Dokument ECDC wskazywał, że zapadalność na COVID-19 w Polsce i Szwecji była na początku czerwca na najwyższym poziomie od początku pandemii w tych krajach. Eksperci unijni podkreślają, że w przypadku Szwecji wytłumaczeniem może być wzrost liczby wykonywanych testów, a także przyjęcie wspomnianej wyżej strategii „odporności zbiorowej”. W przypadku Polski przeciętna liczba zachorowań była przez cały czas o rząd wielkości mniejsza niż w krajach Europy Zachodniej (o ile tam wykres miał charakter ostrego szczytu „piku”, o tyle w Polsce była to „falista wyżyna” – po ok. 250–350 zachorowań dziennie). W Polsce na przełomie maja i czerwca zaczęto wykrywać ogniska choroby w kopalniach węgla kamiennego i to one znacząco (jak na warunki polskie; w porównaniu z Zachodem było to wciąż niewiele) podnosiły średnią zachorowalność.

Raport ECDC wskazywał, że na przełomie maja i czerwca w 28 krajach średnia liczba przypadków z ostatnich dwóch tygodni to mniej niż 20 na 100 tys. mieszkańców (w tym przedziale była Polska). W dwóch krajach (Wielkiej Brytanii i Portugalii) średnia ta wynosi pomiędzy 20 a 100 przypadków na 100 tys. mieszkańców, a w Szwecji powyżej 100 przypadków.

Pandemia w pierwszym okresie (luty–kwiecień) wykazała słabość UE w reagowaniu na sytuacje kryzysowe. Poszczególne państwa radziły sobie samodzielnie, czasem wręcz rezygnując ze współpracy w imię jednostronnych korzyści. Od kwietnia 2020 r. UE podjęła intensywne działania mające przywrócić jej wiarygodność już nie na polu bezpośredniej walki z COVID-19, ale odbudowy strat gospodarczo-społecznych wywołanych tą pandemią. Duże nadzieje można pokładać w rozpoczętej 1 lipca 2020 r. półrocznej prezydencji Niemiec.

UE kolejny raz wykazała, że źle reagując w sytuacji nagłego zagrożenia, lepiej radzi sobie z planowaniem długofalowej strategii. Było to widoczne w kilku wcześniejszych kryzysach: trzęsienia ziemi pod Oceanem Indyjskim w 2004 r. czy pod Haiti w 2010 r. powodowały od razu śmierć wielu tysięcy ludzi. Później pojawiały się miliony ocalałych potrzebujących natychmiastowej pomocy: jedzenia, picia, lekarstw, noclegu. Na tym etapie najszybszą reakcję gwarantowały poszczególne pań-

stwa (na Oceanie Indyjskim – Indie, na Haiti – USA). A w dalszej kolejności – następowała odbudowa struktur społecznych, infrastruktury, gospodarki. I na tym etapie, w „dłuższej perspektywie”, najbardziej znaczącym donatorem była UE. Obecnie jest podobnie.

W połowie 2020 r. pandemia w Europie przygasła, znacznie aktywniej rozprzestrzeniała się np. w USA czy Brazylii. Specjaliści obawiali się jednak nawrotu COVID-19 na jesieni, wraz z sezonem zachorowań. Można było oczekiwać, że UE będzie na tę ewentualność lepiej przygotowana – o ile społeczeństwa nie zaczną lekceważyć zaleceń władz (w przekonaniu, że najgorsze już minęło), a wirus – nie zmutuje. I wciąż oczekiwano na opracowanie skutecznych lekarstw, zwłaszcza szczepionek.

Tabela 1. COVID-19 w wybranych państwach świata i UE (dane na 6 lipca 2020 r.)

Państwo (kolejność demograficzna)	Liczba ludności (mln)	Liczba zarażeń		Liczba zgonów.	
		Ogółem (tys.)	Na 1 mln mieszkańców	Ogółem (tys.)	Na 1 mln mieszkańców
ChRL	1 420	83,6	58,9	b.d.	b.d.
Indie	1 296,3	697	538	19,7	15,2
USA	326,1	2 932	8991	132	404,8
Brazylia	210,7	1 605	7617	64,9	308
Rosja	146,9	688	4683	10,3	70,1
Niemcy	83	198	2 385	9,1	109,6
Francja	67	167	2 492	29,9	446,3
Wielka Brytania*	66	285	4 318	44,2	669,7
Włochy	60,5	242	3 993	34,9	576,9
Hiszpania	47,1	250	5 308	28,4	603
Polska	38,4	36	937	1,5	39,1
Świat	7 700	11 419	1482	534	69,3

* Z dniem 1 lutego 2020 r. Wielka Brytania formalnie wystąpiła z UE

Opracowanie własne, na podstawie danych z 6 września 2020 r., źródło: <https://statvirus.pl/> (6.07.2020).

Tabela 2. Upływ czasu od pierwszego przypadku koronawirusa do wprowadzenia ograniczeń

Liczba dni	Zamknięcie szkół	Ograniczenie imprez masowych	Zakaz wychodzenia z domów	Zamknięcie granic
Niemcy	50	48	55	48
Francja	52	44	53	53
Włochy	35	39	39	-
Hiszpania	44	44	44	46
Polska	8	6	21	11

Źródło: <https://www.salon24.pl/u/dulekthered/1061649,polska-jedyny-duzy-kraj-w-europie-ktory-skutecznie-splaszczyl-krzywa-zachorowac-na-covid-19> (9.07.2020).

Bibliografia

- Europejski Fundusz Odbudowy: 700 mld zł dla Polski z UE w latach 2021–27.* (2020).
Pobrane z: <https://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/1483931,europejski-fundusz-odbudowy-polska-unia-europejska.html>
- Konkluzje przewodniczącego Rady Europejskiej po wideokonferencji na temat Covid-19. (2020). <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2020/03/10/statement-by-the-president-of-the-european-council-following-the-video-conference-on-covid-19/> (12.06.2020).
- Konkluzje przewodniczącego Rady Europejskiej po wideokonferencji z członkami Rady Europejskiej na temat Covid-19. (2020). <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2020/03/17/conclusions-by-the-president-of-the-european-council-following-the-video-conference-with-members-of-the-european-council-on-covid-19/> (12.06.2020).
- Konkluzje przewodniczącego Rady Europejskiej po wideokonferencji z członkami Rady Europejskiej, 23 kwietnia 2020 r. (2020). <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2020/04/23/conclusions-by-president-charles-michel-following-the-video-conference-with-members-of-the-european-council-on-23-april-2020/> (14.06.2020).
- Koronawirus we Włoszech. W Lombardii brakuje miejsc w kostnicach.* (2020). Pobrane z: <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/6462258,wlochy-lombardia-kostnice-koronawirus.html>
- Krajewski, A. (2020). *Koronawirus ma się najlepiej tam, gdzie zamiast rozsądku wybrano „grę w kurczaka”*. Pobrane z: <https://wiadomosci.dziennik.pl/opinie/artykuly/6469971,koronawirus-covid-19-rozsadek-felieton.html>
- Kwarantanna na statku Diamond Princess przyniosła więcej szkód niż pożytku.* (2020).
Pobrane z: <https://www.medonet.pl/zdrowie/zdrowie-dla-kazdego,koronawirus-covid-19-na-statku-diamond-princess,artykul,16462736.html>
- Lotnisko w Anglii zamieni się w kostnicę.* (2020). Pobrane z: <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/6469995,lotnisko-anglia-kostnica-koronawirus.html>
- Madryt nie nadąza z kremacją ofiar epidemii koronawirusa.* (2020). Pobrane z: <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/6472161,koronawirus-hispania-madryt-kremacja.html>
- Nadzwyczajny szczyt Rady Europejskiej, 20–21 lutego 2020.* (2020). <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2020/02/20-21/> (12.06.2020).
- Naukowcy: Koronawirus nie dotarł do Włoch bezpośrednio z Chin.* (2020). Pobrane z: <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/7765564,koronawirus-covid-19-wlochy-niemcy-chiny.html>
- Pandemia Covid-19 i reakcja UE.* Pobrane z: <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/corona-virus/> (14.06.2020).
- Rozporządzenie (WE) nr 851/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. ustanawiające Europejskie Centrum ds. Zapobiegania i Kontroli Chorób, Dz.U. L 142 z 30.4.2004, s. 1–11.
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 2062/94 z dnia 18 lipca 1994 r. ustanawiające Europejską Agencję ds. Bezpieczeństwa i Ochrony Zdrowia w Miejscu Pracy, Dz.U. L 216 z 20.8.1994, s. 1–7.
- Statement on the meeting of the International Health Regulations (2005) Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus (2019-nCoV). (2020).

- Pobrane z: [https://www.who.int/news-room/detail/23-01-2020-statement-on-the-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/news-room/detail/23-01-2020-statement-on-the-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov))
- Statement on the second meeting of the International Health Regulations (2005) Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus (2019-nCoV). (2020). Pobrane z: [https://www.who.int/news-room/detail/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/news-room/detail/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov))
- Strzępka, K. (2020). *Unijna agencja: Kraje UE są po szczycie epidemii, z wyjątkiem Polski i Szwecji*. Pobrane z: <https://fakty.interia.pl/raporty/raport-koronawirus-chiny/aktualnosci/news-unijna-agencja-kraje-ue-sa-po-szczycie-epidemii-za-wyjatk-iem,nId,4550266> (12.06.2020).
- To już pewne. Pandemia koronawirusa uderzy w całą unijną gospodarkę, w tym także polską.* (2020). Pobrane z: <https://www.forbes.pl/gospodarka/koronawirus-recesja-prognozy-gospodarcze-dla-polski-i-ue-na-2020-i-2021/gf5fty8>
- „Transporty grozy” we Włoszech. Wojsko wywozi trumny z ciałami zmarłych z Bergamo.* (2020). Pobrane z: <https://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/6465144,koronawirus-covid-19-wlochy-bergamo-ofiary-epidemii-trumny-wojsko.html>
- Von der Leyen do Włochów: Przepraszam was, jesteśmy z wami.* (2020). Pobrane z: <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1466141,von-der-leyen-do-wlochow-przepraszam-was-jestesmy-z-wami.html>
- Wideokonferencja członków Rady Europejskiej, 10 marca 2020. (2020). <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2020/03/10/> (12.06.2020).
- Wideokonferencja członków Rady Europejskiej, 17 marca 2020. (2020). <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2020/03/17/> (12.06.2020).
- Wideokonferencja członków Rady Europejskiej, 19 czerwca 2020. (2020). <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2020/06/19/> (15.06.2020).
- Wideokonferencja członków Rady Europejskiej, 26 marca 2020. (2020). <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/european-council/2020/03/26/> (14.06.2020).
- Wójcik, Ł. (2020). Europa Jeffersona, *Polityka*, 22 (3263), 43–45.
- Wspólne oświadczenie członków Rady Europejskiej.* (2020). Pobrane z: <https://www.consilium.europa.eu/media/43093/26-vc-euco-statement-pl.pdf>
- „Wuhan, bądź silne!” Są zamknięci w blokach, wspierają się, krzycząc z okien.* (2020). Pobrane z: <https://tvn24.pl/swiat/koronawirus-w-chinach-mieszkancy-wuhan-zamknieni-w-blokach-wspieraja-sie-z-okien-mieszkanczy-3607381>.